

Pir Sultan Ocağı

Ali Haydar AVCI

1. Ocak Nedir?

Ocak deyimi, sözlük anlamı bağlamında kısaca tanımlanacak olursa; **1.** Ateş yanan/yakılan birim, **2.** Yemek yapılan yer ya da aygıt, **3.** Köylerde “evlik” denilen büyük odalarda ısınmak için başında toplanılan yer, **4.** Oturma ve barınma yeri, **5.** Ev, yurt, yuva, sıla, **6.** Maden çıkarılan yer, **7.** Belli bir amaç doğrultusunda oluşturulan, toplanılan ve görev yapılan kurum/örgüt, **8.** Geleneksel olarak belli bir işi gören aile çevresi anlamlarına gelmektedir.¹ Anlamlarına baktığımızda, kavramda belli bir anlam yoğunluğunun göze çarptığını söylemek gerekir.

Alevi-Kızılbaş toplumunda ise işlevsel olarak ocaklar, Alevi-Kızılbaş toplulukların inanç boyutuyla bağlandığı, yılın belli dönemlerinde bu toplulukların “görgü”sünü ve “sorgu”sunu yapmakla yükümlü olan, toplumu aydınlatma, sorunları çözme ve yönlendirme sorumluluğunu taşıyan, toplumun düşünce, bilinç/inanç ve kültür dünyasını sürekli geliştiren ve anlamlı kılan, merkezi yapının oluşturduğu kurumlardan kendisini soyutlamış², bu topluluklarda çeşitli yaptırım, yol ve yöntemlerle toplumsal ilişki ve işleyişin düzenli yürütmesini sağlayan -ya da bir deyişle aksamasını engelleyen-kurumlardır.³ Alevi tarihi ve kültürünün açıklanması bakımından

---

¹ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkilâp ve Aka Kitapevleri Yayını, İstanbul 1977, Sayfa 262-263.; Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005. Sayfa 333.; *Türkçe Sözlük, Cilt 2*, Dil Derneği Yayını, Ankara 1999, Sayfa 1002-1003.

² Sözelimi “Kadılık Kurumu” bunun en ilginç örneklerinden biridir. Alevi-Bek-taşi toplumu, Osmanlı dönemi boyunca sorunlarını “Düşkünlük Kurumu” yoluyla çözmüş, Osmanlı kadısına gitmemiştir.

³ Burada sunduğumuz bilgi ve yaptığımız değerlendirmeler bütünüyle alanda yaptığımız uzun yıllara dayalı incelemelere ve doğrudan kendi gözlem ve tanıklıklarımıza dayanmaktadır. Konuyla ilgili ayrıca şu çalışmaya bakılabilir:

Alevi-

duruma ilginç bir örnek olarak gösterilebilir.⁵ Bunların bir bakıma düzenin kuşatması ve koşulların dayatmasıyla süreç içerisinde ocağa dönüşümü ise üzerinde durulması gereken bir başka önemli boyuttur. Özellikle Osmanlı dönemindeki oluşum ve koşullarda, bu yapıyı - dedelik kurumunu- kurumsal olarak de-netleyen müdahale edilebilen ve yönlendiren yaygın ve sistematik ilişkiler ağı ve bir denetimci kurumun olmayışı -ya da olamayışı-, “sır”rın⁶ açığa çıkmasıyla egemen kesimlerin saldırısına maruz kalma endişesi, bu nedenle korku ve tedirginlik içinde yaşanması, diğer önemli ayrıntılar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

Genel durum böyle olmakla birlikte, yaygın olmasa da “ocak kültürü”nün Anadolu’da ilk ortaya çıkışının “Horasan Erenleri” denilen “erenler”e dayandığı ya da bir başka deyişle, bu erenlerin bugünkü bazı ocakların ilk “nüve”leri/dayanakları olduğu ve bu erenlerin etkinliği üzerinden “Horasan kültürü”nün Anadolu Alevi-Bektaşî toplumu üzerinde derin izler bıraktığı söylenebilir.⁸ Değindiğimiz gibi yaygın oluşumların ise, tarihsel verilerden anlaşıldığı kadarıyla daha sonraki dönemlerde -özellikle 15 ve 16. yüzyıldan sonra- gerçekleştiği görülmektedir.⁹

---

⁵ Hacı Bektaş’ın döneme ilişkin kaynak ve söylencelerde üç yüz altmış halifesinin bulunduğu belirtilmektedir. Bunlarla ilgili “Vilâyetname”de, “Kimi gelir, nasibini alır giderdi, kimi gelir, hizmet ederdi, kimisini de Hünkâr, bir yere yollar, kendisine **halifelik** verirdi. *Halife olan, gittiği yerde mürid, muhib edinir, halkı uyarırdı.*” denilmektedir. Bkz. *Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli “Vilâyet-nâme”*, Hazırlayan: (Abdülbâki Gölpınarlı), İnkilâp Kitapevi, İstanbul 1958, Sayfa 81.

⁶ İncelemelerimizden anlaşıldığı kadarıyla “sır” denilen olay bir bakıma baskı ve kıyımlar sonucu törenlerin gizliliğe kayması ve Alevi kökenden olsun ya da olmasın bugün için geniş kesimler tarafından bilinen “yolak”la ilgili birtakım bilgilerdir.

⁷ Alevi-Bektaşî söyleminde yaygın olan “Sırrı sır eden cana aşk olsun” deyimini de bu koşulların ürünü olsa gerektir.

⁸ Kızıl Deli üzerine söylediği bir deyişinde manevi bağlanmanın ilginç bir ör-neği olarak, “Benim aslım Horasan’dan” diyen Pir Sultan için, 19. yüzyılın “aşkın ve taşkın” aşıklarından Çorumlu Deli Boran da “Aslı Horasan ilinden” demektedir.

⁹ Anadolu’da oluştuğu bilinen belli başlı ocaklar dışında, bir de herhangi bir dönemde bu ocaklara mensup dedelerden el alarak ya da onlar tarafından herhangi bir nedenle vekil tayin edilerek dedelik yapanlar vardır ki, bunlar için “**dikme**” deyimini kullanılır.

Bu erenler, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik topluluklar arasında büyük ün ve etkinliğe sahip Dede Garkın,¹⁰ Baba Resul/İlyas, Baba İshak, Hacı Bektaş, Sarı Saltık Sultan, Sultan Mahmud Hayrani, Barak Baba, Kızıl Deli/Seyyit Ali Sultan, Haydar Sultan, Sarı İsmail Sultan, Karadonlu Can Baba/Kara Pirpat Sultan,¹¹ Ulu Abdal, Kiçi Abdal, Karaca Ahmet Sultan, Şah İbrahim Hacı, Abdal Musa, Baba Taptuk/Taptuk Emre, Geyikli Baba, Garip Musa, Dede Sultan,¹² Sultan Samut, Baba Mansur, Koçum Seydi/Koçum Baba, Derviş Cemal/Cemal Seyyid Sultan, Resul Baba Sultan, Güvenç Abdal, Hacım Sultan gibi babalardır.¹³ Bu, “Baba” “Dede”, “Sultan”,

¹⁰ “*Menâkıbu'l-Kudsiyye Fi Menâsib'il-Ünsiyye*”ye göre Dede Garkın Baba İlyas'ın piridir. Yolağa göre bu durumda, aynı zamanda Hacı Bektaş'ın da Baba İlyas'ın halifesi olması dolayısıyla mürşidi olmaktadır. Bkz. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fi Menâsib'il-Ünsiyye – Baba İlyas-ı Horasâni ve Sülâlesinin Menkıbevi Tarihi*, (Hazırlayanlar: İsmail E. Erünsal – Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, Sayfa XL-XLIII, 10-18. Fakat 17. yüzyılda yazılmış yeni bulunan bir “Hacı Bektaş Menakıpnâmesi”nde ise “Horasan diyarının ulu sultanlarından Boz Geyikli Dede Garkın” adında bir Hacı Bektaş halifesinin adı geçmektedir. Bu halife için “Hünkar'ın eli, ayağı, gözü, kulağı idi. Bir geyik uğru sıra giderdi. Geyik postun giyer, başına vurur öyle gezer idi. Sulucaöyük yakınlarında Kargın Deresi dinen bir mahalde ikamet ider idi. Hünkar Hacı Bekdeş onu irşad için uzak diyarlara salmıştır. Evlâtları Çorum, Sivas, Malatya, Maraş illerinde tavattun ider.” denilmektedir. Bkz. Baki Yaşa Altınok, *Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakıpnâme ve Bu Menakıpnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları*, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Gazi Üni. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi Yayını, Sayı 27, Güz – 2003, Sayfa 177-194. Bu iki “Dede Garkın”ın aynı kişiler ya da isim benzerliği olup olmadığını tespit edemedik. Dede Garkın'ın adının ve etkinliğinin yaygınlığı nedeniyle menakıpnâmeye girmiş olması da göz önüne alınması gereken bir durum olarak düşünülebilir. Bu arada Dede Garkın ocağından gelen birden fazla Dede Garkın'ın varlığı da konuyla ilgili araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Ayrıca Dede Garkınlıların bir kolunun adı da “Boz Geyikli”dir. Bkz. Hamza Aksüt, *Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri*, Art Yayınları, Ankara 2002, Sayfa 61, 66. Ola ki, “Hacı Bektaş Menakıpnâmesi”nde adı geçen Dede Garkın bu Boz Geyikli koluna mensup aynı adı taşıyan halifelerden biri de olabilir. Menakıpnâmede geçen geyik motifi de bunun kanıtlarından biri sayılabilir.

¹¹ Yeni bulunan menakıpnâmede Karadonlu Can Baba ve Kara Pirpat ayrı kişiler gösterilmesine karşın, Karadonlu Can Baba'nın yatırının bulunduğu Sivas-Divriği yöresi anlatmalarında bu ikisi aynı kişi olarak anılır.

¹² Bedreddin'in en önde gelen halifelerinden Börklüce Mustafa'nın diğer adı.

¹³ Bkz. *Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli “Vilâyet-nâme”*, Hazırlayan: (Abdülbâki Gölpınarlı), Sayfa 81.; Baki Yaşa Altınok, *Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakıpnâme ve Bu Menakıpnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları*, agd., Sayfa 182-194.

“Abdal” ve “Derviş” adlarıyla anılan erenlerin “ocak kültü”nün güçlü olduğu, “od”un -yani ateşin-, yanan/tüten ocakların kutsal sayıldığı bir gelenekten geldiği açıktır. Bunların adlarındaki bu ayrımı özellikle önemlidir; İslamiyet öncesi içinde buldukları inanç sistemi ve gelenekle bağlarını göstermesi açısından özenle üzerinde durulması ve ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

Dikkatle irdelendiğinde, bu erenlerle ilgili günümüze gelebilen söylence ve menkıbelerin bağrında, İslamiyet öncesi birçok motifin gizlendiği görülmektedir. Bu bakımdan “Horasan ya da Horasan Erenleri Geleneği” olarak niteleyebileceğimiz Alevi-Bektaşî inanç dünyasındaki bu gelenekte, Horasan’a da kutsal bir niteliğin yüklendiği ve bir anlamda “erenlerin anavatanı” olarak algılandığı görülüyor.

Heterodoks topluluklar dışında, başka inanç sistemlerine mensup topluluklarla da -özellikle Hıristiyanlık içindeki aykırı akımlarla- yakın ve iyi ilişkiler içinde bulunan bu babaların, onlar üzerinde de önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Fakat burada üzerinde önemle durulması gereken bir olgu bulunmaktadır. Kendi dönemlerinde bir çeşit bilinç taşıyıcısı ve aydınlatıcı konumunda olan bu “babalar”ın bütün etkinliklerine, saygın konum ve yol önderliklerine karşın, henüz o dönemde -yani yaşadıkları sırada- “ocak” haline gelip gelmedikleri tartışmalı bir konudur. Bize göre “ocak” haline gelmeleri Alevi-Bektaşî deyimleriyle “Hakk’a yürüme”lerinden -yani ölümlerinden- çok sonra gerçekleşmiştir. Dikkatle bakıldığında bu gerçek kolaylıkla görülebilir. Sözgelimi “Hacı Bektaş Ocağı”nın oluşumu bunun çok açık örneklerinden biridir. Bu yöndeki oluşumun en önemli nedenlerinin başında kuşkusuz dönemin karmaşık, çatışmalı, göç ve kıyımlarla dolu ortamında yerlerinin kolaylıkla doldurulamayışı gelmektedir.

Şah Haydar ve Şah İsmail Hatayi’nin büyük etkinliğiyle birlikte Anadolu’daki ocakların özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iki büyük merkeze bağlandığı görülmektedir. Bunlar, Erdebil ve Hacı Bektaş dergahlarıdır. Eğilimin, etkinlik durumuna, baskın ilişkilere göre yer yer değiştiğini de söylemek mümkündür. Birbirine son derece saygılı olmakla birlikte duruma göre bir kısım ocakların Erdebil dergahına,¹⁴ bir kısım ocakların Hacı Bektaş dergahına

---

¹⁴ Nitekim günümüzde bile Anadolu ve Trakya’daki birçok ocak yürüttükleri töre ve törelerin karakteristik özelliğini Erdebil dergahına bağlayarak, sürelerini “Erdebil sofıyan süreği” biçiminde tanımlamaktadır. Sözgelimi, Ankara, Çankırı ve Bolu

bağlandıkları görülüyor. Sonraki dönemlerde buna Şücaaddin Veli Ocağı'na bağlı olarak oluşan¹⁵ Hasan Dede dergahının eklendiği de söylenebilir.¹⁶ Sözgelimi Tokat bölgesindeki tanınmış ocaklardan Hubyar ocağının, Tahtacı ocaklarından Yanyatır ve Hacı Emirli ocaklarının ve Anadolu'daki diğer birçok ocakların bağlandığı merkezler konusunda farklılıklar bulunması, bu durumun açık bir örneğidir. Bu ocaklar arasında Malatya bölgesinde bulunan Mineyik Ocağı gibi başına buyruk bir görünüm sergilemeye çalışanlar da vardır.¹⁷

---

yörelere talipleri bulunan Hacı Ali Turabi Ocağı, Malatya, Gaziantep, Çorum yörelerinde etkili olan Dede Garkın Ocağı, Merkezi Sivas-Divriği'de bulunan Garip Musa Ocağı, Karadeniz bölgesinde etkinlik gösteren Güvenç Abdal Ocağı mensuplarının böyle bir tanımlama içinde olduğu görülüyor. Eskişehir, Afyon, Kütahya yörelerinde talip çevreleri bulunan Hamza Şeyh Ocağı ve merkezi Niğbolu'da olan ve Eskişehir, Kütahya, Trakya yörelerinde talipleri bulunan Koç Ali Baba Ocağı mensupları ise kendilerini doğrudan "Erdebili" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Filiz Kılıç – Tuncay Bülbül, *Erdebil Dergâhı'nın Anadolu Aleviliğindeki Yeri ve Erdebil Dergâhı'nda Uygulanan Bazı Dinsel Pratikleri İçeren Bir Risale*, Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Gazi Üni. Yayını, Güz 2006, Sayı 39, Sayfa 10-11, Ankara. 15. yüzyıldan itibaren büyük bir etkinlik alanı yaratan ihtilâlcı karakteristik özelliğe sahip Kızılbaş hareketinin yönünü ağırlıklı Erde-bil dergahına dönmesinin temel nedenlerinden biri olarak, Erdebil halifelerinin töresel, törensel ve tapınmaya ilişkin uygulamalarda içinde buldukları, toplulukların yaşam biçimi, gereksinimleri ve yerel özelliklerle uyumlu bir çizgi izlemesi ve bu yönde oluşan geleneğin rolü de bir boyut düşünülebilir.

¹⁵ Balkanlarda büyük etkisi olduğu görülen Otman Baba ve Otman Baba süreğini süren dervişler de Şücaaddin Veli Ocağına bağlıdır.

¹⁶ Şücaaddin Veli'ye bağlı oluşan ocakların kendi aralarında ilginç bir bağlılık zinciri izledikleri görülmektedir. Bunlardan Hasan Dede Ocağı Şücaaddin Veli'ye, Ankara-Çubuk- Kargın'da bulunan Şah Kalender Ocağı Hasan Dede Ocağı'na, Çakırı-Şabanözü-Mart köyünde bulunan Hacı Ali Turabi Ocağı ve Çubuk-Susuz köyünde bulunan Cıbalı Sultan Ocağı Şah Kalender Ocağı'na, Çankırı-Eldivan-Seydi köyünde türbesi bulunan Hacı Muradi Dede Ocağı ve Çankırı-Orta-Doğanlar köyünde türbesi bulunan Mehmed Abdal Dede Ocağı da Hacı Ali Turabi Ocağı'na bağlıdır. Bu ocakların tamamının bu zincir yoluyla bağlı bulunduğu "mürşid ocağı" olan Şücaaddin Veli Ocağı'nın ise, Hacı Bektaş dergahını mürşid ocağı olarak kabul ettiği görülüyor. Belgelerden, Şücaaddin Veli Ocağı'na bağlı dedelerin Hacı Bektaş dergahına gelerek "sofra", "çerağ", "kılıç" ve "teslim taşı" aldıkları ve halifelige atandıkları anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Hacı Yılmaz, *Sultân Şücaaddin Veli Zâviyesi ve Vakfına Âit Yeni Belgelere Bir Bakış*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, Gazi Üni. Yayını, Bahar / 2006, Sayı 37, Sayfa 8-10.

¹⁷ Bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Hamburg Alevi Kültür

Kırsal alan Aleviliğinde ocakların iki büyük öbeğe ayrıldığı görülüyor. Bunlar; 1. Mürşid Ocağı, 2. Pir/Dede Ocağıdır. Bunlar dışında rehberlik kurumu, bazı çevrelerde ocak olarak algılansa ve değerlendirilirse de bizim yakından gözlemlediğimiz alanlarda “kapı” olarak adlandırılmaktadır. Sözelimi “Rehberlik Kapısı” gibi... Özellikle Orta Anadolu Alevi topluluklarında yaygın olarak bu deyim kullanıldığına tanık olduk. Bu alanlarda, örneğin bir Aleviye, dedesinin/pirinin kimliğine ilişkin “hangi ocağa bağlısın?” şeklinde soru sorulurken, rehberle ilgili olarak “rehberlik kapısı”nın kim olduğu sorulmaktadır. Bir başka deyişle, rehberlik ocağının kim olduğu şeklinde bir sorunun sorulmadığı görülmektedir. Bu durumdan “rehberlik kapısı”nın “ocak” olarak algılanmadığı sonucu çıkarılabilir. Çünkü ocak olarak algılansa, doğrudan bu şekilde tanımlananacağı da açıktır. Bu bağlamda rehber kapısının ocak olarak algılanması ve tanımlanmasının isabetli bir yaklaşım olup olmadığı üzerinde düşünmenin yararlı olacağı kanısındayız.

2. Pir Sultan Ocağı

Pir Sultan Abdal, bugün “Pir Sultan Ocağı”¹⁸ olarak bilinen ve merkezi Yıldızeli-Banaz köyünde bulunan Pir Sultan Ocağı'nın kurucusu ve ilk piridir. Pir Sultan ocağının yapısına baktığımızda, Pir Sultan Abdal'ın aşıklığı/cem törenlerinde zakirliği yanında, aynı zamanda “dedelik” gibi bir işlevinin bulunduğu da açıkça anlaşılmaktadır.

Şurası belli ki, değindiğimiz gibi Alevi-Bektaşî geleneğinde dedelik kurumunun ocak oluşumlarıyla birlikte ortaya çıktığı,¹⁹ bu

---

Merkezi Yayınları, Hamburg 1990, Sayfa 214-215.; Nilgün Çıblak, *Mersin Tahtacıları*, Ürün Yayınları, Ankara 2005, Sayfa 64-65. Ocak oluşumları ve birbirleriyle bağlantıları konusunda ayrıca şu kaynağa bakılabilir: Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi, Ocaklar - Dedeler - Soyağaçları*, Mozaik Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁸ Hacı Bektaş dergahından alınan icazetnamelerde bazen “Pir Sultan Ocağı”, ba-zen “Pir Sultan Abdal Ocağı” deyimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Ali Yıldırım, *İnanç Önderi Olarak Pir Sultan Abdal*, Yol Dergisi, Sayı 16, Mart - Nisan 2002, Sayfa 14-15.

¹⁹ “Ocak kültürü”nün günümüze yansıyan biçimiyle doğrudan Alevi-Bektaşî yolağındaki gibi olmasa bile Önasya'da köklü ve yaygın bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Heterodoks akımların temsilcisi durumunda olan ocaklar ise Anadolu'da Osmanlı öncesinde de varolmasına karşın, asıl yaygınlık ve etkinlik alanını, bir yandan direniş merkezi olmaları, diğer yandan Ortodoks düşüncenin

ocakların ise daha önce kimi tekil örneklere de rastlanmasına karşın, ağırlıklı Hacı Bektaş ya da Erdebil derga-hının çeşitli bölgelere gönderdiği ya da o bölgelerde görevlendirdiği²⁰ -çoğunlukla da o bölgelerin yerlisi olan- halifeler yoluyla oluştuğu bilinmektedir.²¹ Nitekim Pir Sultan Abdal'ın şu dörtlüğü bu durumu kanıtlayan örneklerden biridir: “İçerü girince beli Hak derler / Dışarı çıkınca ikrar yok derler / Senden gayrı *halifeler* çok derler / Verdiği ikrardan dönüyor talip.”

Bilindiği gibi “halifeler”, Pir Sultan'ın yaşadığı 16. yüzyıl ve öncesinde Anadolu'da Alevi-Kızılbaş topluluklarının başında bulunan, onları denetim altında tutan ve yönlendiren inanç önderleri ya da “inançsal öncü-yöneticiler”dir.²² Dergahların etkin olduğu, topluluklar üzerinde inançsal denetimin yoğun sürdüğü dönemlerde, toplum üzerinde etkin ve bilgisi, görgüsü yetkin olanların, yani bu göreve her bakımdan uygun olanların halife tayin edildiğini verilere bakarak söylemek olanaklı. Bunların köken olarak da, genellikle içinde buldukları topluluklarla aynı kökenden geldikleri döneme ilişkin

---

devlet yönetiminde giderek kurumlaşması ve kökleşmesinden -bir bakıma devlet düşüncesi haline gelmesinden- dolayı Osmanlı döneminde bulunduğu görülmektedir. Bu gerçeklik, Osmanlı döneminin Anadolu'da kesin, büyük ayrışma ve karşıtlıkların yaşandığı bir dönem olduğunu kanıtlayan örneklerden biri sayılabilir.

²⁰ Sözelimi, Tokat-Turhal yöresi ünlü ocaklarından Erdebil dergahı hali-felerinden Hubyâr'ın durumu ve Turhal-Vazanlı -yeni adı Ayrınpınarı- kö-yünden Hacı Bektaş dergahı halifelerinden Hasan Halife Bostankolu soyundan gelenlerin konumu buna bir örnektir. 1962 yılında Hacı Bektaş dergahından, Bostankolulu Aşık Sema-i'ye -asıl adı Muharrem Oylum- verilen icazetname “demelerinde

kaynaklardan anlaşılıyor. Bununla birlikte “gönül kalsın yol kalmasin”, “yol cümleden uludur” deyimlerinde de belirtildiği gibi, sık rastlanan bir durum olmasa da halifelik görevini gerektiği gibi yerine getiremeyenlerin bu görevden geri çekildiği de söylenebilir.

Pir Sultan Abdal, Sivas/Urum bölgesinde halifelik yoluyla dedelik görevi üstlenen tek örnek değildir. Sözelimi, yine bölgenin tanınmış ocaklarından Hubyar Sultan Erdebil dergahına, Garip Musa ise Hacı Bektaş dergahına bağlı halifelerdir.²³ Ocakları da bu halifelik bağı yoluyla oluşmuştur. Bu ve benzeri halifelerin soyundan gelenler üzerinde, koşulların etkisiyle, sonraki süreçte bu dergahlar tarafından yeterince denetim yapılamadığı ve birçoğunun günümüzde de soy sürme yoluyla dedelik yaptığı görülmektedir.

Bu oluşumun eski Türkmen geleneğine, Asya, Kafkasya, Önasya ve Anadolu'daki değişik inanç sistemlerindeki benzeri kurumlara uygun/denk düştüğü, aynı zamanda aşiret geleneği içerisinde yer yer, - “dede-beğ”, “dede-abdal”, “dede-halife”, “baba”, “pir-abdal”²⁴ gibi sanlarla/deyimlerle de anılan- danışma, dayanışma ve sorunların çözüm merkezi durumunda olan aşiret ulularının²⁵ inanç sistemlerinin

---

²³ Sivas yöresindeki ünlü Alevi ocaklarından Garip Musa'nın Hacı Bektaş dergahı halifelerinden olduğu konuyla ilgili verilerden çok açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu durum, dönemini tam belirleyemediğimiz Aşık İsmail'in –bu aşık bir olasılıkla Pir Sultan ocağı taliplerinden Aşık İsmail'de olabilir.- elimizde bulu

merkezinde bulunan “Kamlar”, “Şaman Kocaları”, “Baksılar”²⁶ ve benzeri öncülerin yerini doldurduğu daha sonraki süreç içerisinde ise toplumsal koşulların etkisiyle giderek kurumlaşan bu yapının, toplumun gereksinim-lerine denk düştüğü ve etkin bir yönlendirici kurum haline geldiği açıktır. Zaten, sistemle barışık olmayan Alevi-Bektaşî toplumunu çok yönlü kuşatarak sıkı bir şekilde izleyen ve ortodoks düşünce anlayışı üzerine oturan kurumlarıyla baskı ve kıyımı gelenek haline getiren Osmanlı toplum düzeninde, karşı düşünce/karşı kurumlar bağlamında başka türlü de olamazdı.

Bu, bir bakıma bütün kuşatmalara karşı inatla direnen, ısrarlı dönüştürme çabalarına karşın değerlerinden vazgeçmeyen –ya da yaşam biçimiyle uyumlanmayan, kendine yabancı değerleri benimsemeyen- ve karşı düşünce -heterodoks düşünce- zemini üzerinde oturarak kendini sistemin kurumları ve ilişkilerinden dışlayan bir toplumun gereksinim duyduğu iç denetim ve birliği sağlayıcı, çö-züm üretiminde başvuru merkezi ve dayanak olan, aynı zamanda toplumda denge unsuru bir yapıdır.

Açık ki, toplumun gereksinimlerine denk düşmeyen -işlevsel niteliği olmayan- bir yapıyı oluşturmak, kurumlaştırmak ve gele-ceğe taşımak mümkün değildir. Bir yapı kurumlaşarak toplumda etkin hale gelmişse, bu gereksinimleri karşıladığı içindir. Ayrıca önemli bir durumu belirtmek gerekir ki, bütün olumsuzlukları bağrında taşıyan o koşullar içerisinde her biri bir yanda bulunan ocakların bağlı bulunduğu ilgili dergahlar tarafından sürekli gözetlenmesi ve denetiminin yapılarak gerekenin -başka bir deyişle görevini gerektiği gibi yerine getiremeyenin- yerine yeni atamalar yapılması da oldukça zordur.

Özdenetimi sağlama, dışsal etkenlere karşı ayakta kalma, toplumsal bilinci ve direnci diri tutma bakımından önem taşıyan bu kurumlar, egemen yapıdan bütünüyle uzaklaşmış;²⁷ kapalı kır toplumlarına özgü yapılanma içerisinde olan Alevî öğretisi ve toplumu açısından oldukça anlamlı ve önemlidir. Ayrıca bu yapının Alevî kimliğinin oluşumu, bu kimliğe ilişkin değerlerin korunması ve geleceğe taşınmasında da

---

²⁶ Burada bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için, Şamanlık geleneğinin “kalıpları, kuralları kesin çizgilerle belirlenmiş bir inanç sistemi” olmaktan öte, bir çeşit doğaya tapınma biçimi olduğunu belirtelim.

²⁷ Uzlaşma ve barış içinde bir arada yaşama koşulunun sistem tarafından tek yanlı olarak ortadan kaldırılması ve asimilasyonun temel siyaset haline getirilmesi, ister istemez böyle bir kopmanın yaşanmasına yol açmıştır.

temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.²⁸

Merkezi ve yerel yöneticilerden uzak durma çabasıyla birlikte, böyle bir toplumsal yapılanma ve ilişkilerin, aynı zamanda Alevi-Bektaşî düşünce/inanç sistemini kırsal alanlarda/köy toplumunda kapalı toplum sistemi haline getiren özellikleri bünyesinde taşıdığını da bu arada belirtmek gerekir.

Yaşama biçimi ve düşünce/inanç dünyalarının doğal gereği olarak yol kurallarına uygun biçimde, sürekli birbirini denetleyen ve sorgulayan kırsal alan Alevi-Bektaşî toplumunun bu yapılanması içinde eşitlik, hakyemezlik ve barış içerisinde bir arada yaşama kültürü ve “eline, diline, beline sahip olmak” biçiminde özetlenen değerlerin²⁹ her zaman baskın ve belirleyici değerler olageldiğini özellikle vurgulamakta yarar var. Bunların, Alevi toplumunun değişmeyen yazılı kuralları olmayışı, egemen unsur olamayışı ve bir bakıma dar bir alanda zorunlu kapalı toplum haline gelişi ve bu tür kurumların oluşumundan kaynaklandığı da düşünülebilir. Bu durum, Alevi düşünce sistemi, bireysel ve toplumsal davranış biçimlerini, ortodoks yapılanma ve düşünce sistemlerinden farklı kılan ve içinde bulunduğu koşullarla bütünleştiren bir özelliktir ve aynı zamanda kırsal alanda toplumsal ilişkilerin şekillenmesini de sağlayan önemli unsurlardan biridir.

Bu yapılanma içerisinde “düşkünlük kurumu” olarak adlandırılan kurum yoluyla, barışçıl yöntem ve yaptırımlar kullanılarak toplumsal ilişkilerin belli bir düzen içinde yürümesi sağlanmış, “yol”un getirdiği kurallara uymayanlar, yine barışçıl dışlama yöntemiyle tüm toplumdan “rıızalık” alınana dek, bir anlamda ders verici bir şekilde cezalandırılmıştır.³⁰

---

²⁸ Bu noktada, sanırım “kimlik” kavramının tanımını kısaca belirlemek yerinde olacaktır. Öz olarak kimlik, toplumsal bir varlık olan insanın, kim olduğunu, ne olduğunu belirlemeye yarayan, belirli bir kimse olmasını sağlayan, farklılıklarını vurgulayan, nitelik ve özelliklerini belirleyen belirti ve değerlerin tümüne denilmektedir.

²⁹ Bu değerler kısaca “nefsine hakim olmak, eliyle koymadığını almamak, gördüğünü örtmek, görmediğini söylememek” biçiminde de özetlenebilir.

³⁰ Bu noktada “ceza”yı, hataları engellemek için bir tür ders verme şekli, ayıplama/kınama olarak tanımlamak da mümkündür. Çünkü bu bağlamda uygulanan yaptırım içerisinde, cezadan çok, bireyi kusur ve zaaflarından arındırmaya yönelik yöntemin öne çıktığı, bu cezaya -düşkünlük cezasına- çarptırılan bireyin ise kusurlarından arınmak ve toplumdan rızalık almak için

halife/dedeliğin başladığı dönem de büyük bir olasılıkla 16. yüzyılın ilk çeyreği -Balım Sultan ya da Şah Kalender dönemi- olmalıdır. Pir Sultan'ın, yöresel söylemlerle "pir elinden dolu içerek" aşıklığa başladığı dönem ve deyişlerindeki ipuçları da bu yöndedir. Çünkü bu dönemden sonraki yaşanan gelişmeler ve Hacı Bektaş dergahının Şah Kalender olayı sonrası uzun süre kapalı kaldığı, ilgili çevrelerin dikkatle izlendiği, baskı altında tutulduğu, sürüldüğü ve öldürüldüğü, ayrıca Pir Sultan'ın 16. yüzyılın hemen ikinci yarısında -1560-63 yılları arasında- asılması da gözönüne alınırsa, olasılıklar bütünüyle bu dönemde yoğunlaşmaktadır.

Bugün Pir Sultan soyundan gelenlerce, Pir Sultan ocağının görev ve yetki alanının Hacı Bektaş dergahı tarafından belirlendiği ve bu durumun dergahtaki kayıt defteri olan "Kara Kütük"³⁶ kayıt edildiği, sözlü olarak aktarılmaktadır.³⁷ Bu da yukarıdaki tespitlerimizle

---

Hacı Bektaş postnişini tarafından verilen icazet yoluyla cem yürütmeleri ve "dedelik" yapmaları buna bir örnektir.

³⁶ Bu "Kara Kütük" deyiminden, yol ve dergahla ilgili bütün önemli bilgilerin düzenli kayıt edildiği yazılı kaynakla birlikte, kuşaktan kuşağa yozlaştırılma-dan aktarılan "yol geleneği" de anlaşılabilir. Araştırmalarımızdan vardığımız sonuca göre, bugün için dergahta böyle bir kayıt defteri yoktur. Fakat bununla birlikte, konuyla ilgili görüştüğümüz Hacı Bektaş dergahı postnişini Veliyettin Ulusoy tarafından, 2. Mahmut döneminde -1826 kıyımında- dergahta bulunan yol geleneğiyle ilgili bilgilerin kayıt edildiği böyle bir defterin -birçok yazılı kaynakla/belgeyle birlikte- yakıldığı da sözlü olarak tarafımıza aktarılmıştır. Necef, Kerbelâ, Erdebil ve Hacı Bektaş dergahlarında zaman zaman şecere ve icazetlerin yenilendiği dikkate alınırsa, bu bilgilerin kayıt edildiği bir defterin bulunması da güçlü bir olasılıktır. Çünkü normal koşullarda herhangi bir bilgi ve kayıta dayanmaksızın gelişigüzel bir şekilde, Alevi-Bektaşî toplumu açısın-dan önem taşıyan böylesi bir belgenin verilemeyeceği açıktır.

³⁷ Pir Sultan ocağı zakir/dedelerinden İsmail Şimşek ile yaptığımız görüşmeden. Ayrıca bkz. Ali Yıldırım, *İnanç Önderi Olarak Pir Sultan Abdal*, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri, Türksev Yayınları, Ankara 2002, Sayfa 943.; Aynı yazı, *Yol Dergisi*, Sayı 16, Mart - Nisan 2002, Sayfa 12. Gerçekten de Banaz'da bulunan Pir Sultan ocağı dedeleri, bugün bile halen icazetini Hacı Bektaş dergahı temsilcilerinden -postnişinden- almaktadır. Sözgelimi İsmail Şimşek'in 1984 yılında dönemin Hacı Bektaş dergahı postnişini Feyzullah Çelebi'den aldığı icazet buna bir örnektir. Yaptığımız görüşmede İsmail Şimşek tarafından, Pir Sultan ocağına bağlı dedelerin her dönemde Hacı Bektaş dergahından icazet aldığı da ayrıca belirtilmiştir. Aşık İsmail'in değindiğimiz deyişinde, Pir Sultan ocağından olduğunu söylediği İnce Mehmed'in de "Halifeler"le arasında çıkan bir anlaşmazlık üzerine "On İki Şah"tan mühürlü senet aldığına ilişkin bilgi verilmektedir. Bu "On İki Şah" deyimini, büyük bir olasılıkla Hacı Bektaş dergahındaki "On iki post"un ifadesi de olabilir.

örtüşen/onaylanan bir durumdur.³⁸ Bugün Pir Sultan soyundan gelenler tarafından, geleneğe uygun olarak Pir Sultan'ın soyu On İki İmamlardan Musa-i Kâzım'a bağlanmaya çalışılsa da³⁹ ocağın hangi koşullarda, ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı bilinmemektedir.⁴⁰ Konuyla ilgili tarihsel verilerin, olayın oluşumu ve gelişimini en azından büyük ölçüde açıklamaya yettiği rahatlıkla söylenebilir.

Sözlü kaynaklar tarafından verilen bilgilerde Pir Sultan'ın üç oğlu bir kızı olduğu belirtilmektedir. Bunlar; 1. Seyyit Ali Sultan, 2. Pir Mehmet, 3. Er Gaip Sultan (Pir Gaip)⁴¹ ve kızı Senem'dir. Ayrıca Elif

---

³⁸ Pir Sultan ocağına bağlı aşıklardan olduğu anlaşılan Aşık İsmail'in deyişinde de Hacı Bektaş dergahı ve kayıt işiyle ilgili ilginç bir değinme bulunmaktadır. "Aradılar Pir Sultan'ın aslını / Görelim ki ne söyler Yaradan...// Şeyh Cüneyt'tir aşıkların atası / Yine Şah'tan Pir Sultan'ın putası / Ummandır deryadır nurdur ötesi / Bilir misin kimdir nâri nur eden //...Bektaş-ı Veli'de yazılı kayıt / İnanmayan haber alsın oradan." Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı – Perteve Naili Boratav, *Pir Sultan Abdal*, DTCF Yayını, Ankara 1943, Sayfa 42-43. **Put**: 1. Nişan alınacak yer, hedef. 2. Budak. 3. Çam fidanı. 4. Halk arasında kök.

³⁹ Pir Sultan ocağından olduğunu söyleyen ve aşıklık yapan İsmail Şimşek, konuyla ilgili en küçük bir kanıt bulunmamasına karşın bu bağlanmayı "biz 'yedinci post'a bağlıyız" şeklinde aktarmakta ve bu 'yedinci post'un "Musa-ı Kâzım postu" olduğunu söylemektedir.

⁴⁰ Bugün elimizde konuyu açıklamaya yetecek birçok bilgi/belge bulunmasına karşın, bu türden, geleneğe uygun olarak On İki İmam soyuna bağlanmaya çalışmalar, diğer ocaklarda da yaygın biçimde görülmektedir. Fakat, konu özenle irdelendiğinde ve çok açık biçimde görülen çelişkiler, duygusallık ve zorlamadan uzak bir şekilde çözümlenmeye gidildiğinde "soy bağı"ndan çok "yol bağı"ndan bahsedilebileceği gerçeği, bütün açıklığıyla önemli bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eldeki verilerden hareketle, "On İki İmam"lar üzerinden Peygamber-Ali-Arap soyuna dayandırılan "seyyid"lik yoluyla elde edilen ayrıcalık ve toplumsal etkinliğin, böyle bir bağlanmayı bir bakıma körüklediği de söylenebilir.

⁴¹ Er Gaip, Banaz yöresinde aynı zamanda Pir Gaip olarak da anılmaktadır. Elimizde Pir Gaip Abdal mahlasıyla ünlü Alevi-Bektaşî erenlerinden Gül Baba'ya hitaben söylenmiş bir deyiş bulunmaktadır. Deyiş şudur: "Gelin bugün dost iline varalım / Arşa direk direk zârım Gül Baba / Yârimden ayrıldım feryat ederim / Kalmadı namus u arım Gül Baba // Kan revandır gözümüzde yaşımız / Bir araya gelmez oldu beşimiz / Şimden geru hu demektir işimiz / Gel dinim imanım nurum Gül Baba // Geleyidin dört köşeyi bürürsün / İstekliye muradını verirsin / Din süruru Muhammed'in nurusun / Gel dinim imanım yârim Gül Baba // Pir Gaip Abdal'ım çekerler yasın / Turnada kalmıştır senin göz yaşın / Geleyidin dört köşeyi gezersin / Gel dinim imanım nurum Gül Baba." Bkz. M. Halit Bayrı, *Bektaşî Şairleri -2- Pir Gaip Abdal*, Türk Folklor Araştırmaları Derg., Cilt 1, Sayı 3, Ekim 1949, İstanbul, Sayfa 38. Görüldüğü gibi "Yârimden ayrıldım feryat ederim", "Kan revandır gözümüzde yaşımız" gibi deyişteki ayrılık ve elem içeren motifler, Er

adında bir bacısının olduğu da yine konuya ilişkin söylenceler arasındadır.⁴² Hatta Pir Sultan'ın, Yıldız Dağı üzerine söylediği deyişte ayak dizesini “Niçin gitmez Yıldız Dağı'n dumanı”⁴³ diye söyledikten sonra bacısına dönerek, “Dumanı dumanı Elif dumanı” diye sorduğu da bu söylenceler içerisinde aktarılmaktadır.

Osmanlı sisteminin geleneksel uygulamaları doğrultusunda, Pir Sultan'ın asılmasından sonra ocağın dağıtıldığı ve yakınlarının sürgüne gönderildiği de ayrıca belirtiliyor. Bu durum, döneme ilişkin vakanüvislerin anlatıları, hüküm ve fermanlara yansıyan uygulama ve buyruklarla da uygunluk içindedir. Aslında bu uygulamalar bir bakıma Osmanlı yöneticilerinin böylesi durumlar karşısında sistemli biçimde uygulayageldiği geleneksel bir uygulamadır. Daha önce de yer yer değindiğimiz gibi benzeri örneklere hükümler içinde de sıkça rastlanmaktadır.

Bu sürgünlük ya da “kaçgunluk” döneminde, Seyyit Ali Sul-tan'ın bacısı Senem'le birlikte Çorum-Hüseyinabad⁴⁴ bölgesine, Er Gaip/Pir Gaip Sultan'ın Dersim bölgesine, Pir Mehmet'in⁴⁵ ise Tokat bölgesine

---

Gaip/Pir Gaip'in söylencelerde anlatılan yaşamıyla örtüşür niteliktedir. Bu anlamda, bu deyişi söyleyen Pir Gaip Abdal'ın Pir Sultan'ın oğlu olduğu söylenen Er Gaip/Pir Gaip'le bir ilgisi var mıdır? Şu an için kesin bir belirleme yapılamasa da bir olasılık olarak üzerinde düşünülebilir. Ayrıca elimizdeki cönklerde, Pir Gaip Abdal mahlaslı başka deyişlerde bulunmaktadır.

⁴² Vahit Lütfi Salcı, *Kızılbaş Şairleri – I*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl 9, Sayı 102, Nisan 1940, Sayfa 150-151.; Abdülbâki Gölpınarlı - Pertev Naili Botatav, *Pir Sultan Abdal*, Sayfa 51.

⁴³ Bizim yayınladığımız çeşitlenmenin ayağı “Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın” şeklindedir. Bu ayağın sözlü gelenekteki söyleyişlerde kimi zaman “Yıldız Dağı neden/niye gitmez dumanın” şeklinde değiştiği de görülmektedir.

⁴⁴ **Hüseyinabad:** Çorum ilinin Alaca ilçesi. Bugün Pir Sultan ocağına mensup dedelerin ve taliplerinin bir kesimi, Çorum-Alaca ilçesinin Gıcılı ve Çomar köylerinde yaşamaktadır.

⁴⁵ Pir Mehmet'in bir deyişinde görülen bir motif, konuyla ilgili olarak ayrıca değerlendirilebilir. “Aşk oduyla ciğerleri dağlıyım / Boş değilim bir ikrara bağılıyım / Abdal Pir Sultan'ın abdal oğluyum / Adım Pir Mehemmet pirim Ali'dir.” Buradaki Pir Mehemmet mahlası, kimi kaynaklarca Muhammet olarak verilmektedir ki, biz bunun doğru olmadığı kanısındayız. Çünkü yakın tanıklığını yaptığımız Alevi-Bektaşî toplumunda, Muhammet adı genellikle “Mehemmet” olarak kullanılır. Ayrıca Sadeddin Nüzhet Ergun ve Cahit Öztelli yayınlarında bu mahlas “Mehemmet” olarak verilmesine karşın, Boratav ve Aslanoğlu yayınlarında mahlas “Muhammet” olarak verilmektedir. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri -19. Asra Kadar-*, ilt 1-2, -2. kısım- (On Yedinci Asırdan

gittiği, yine sözlü kaynaklar tarafından aktarılmak-tadır.⁴⁶ Söylencelerde, Pir Sultan'ın oğlu olduğu söylenen Pir Mehmed'in türbesi de bugün Tokat-Almus-Çambulak⁴⁷ köyünde bulunuyor.⁴⁸ Seyyit Ali Sultan'ın ise yirmi yedi yıl gibi uzun bir sürgünlük döneminden sonra, yine bacısı Senem'le birlikte Banaz'a geri döndüğü de bu söylenceler arasındadır.⁴⁹

Bu gidişlerin temelinde, büyük bir olasılıkla Pir Sultan ocağına bağlı taliplerin bu bölgelerde -yani Çorum, Tokat ve Dersim gibi Alevilerin yoğun yaşadığı yerleşim birimlerinde- yaşıyor olması etkili olmuş olmalıdır. Çünkü sürekli izlenen, baskı altında tutulan birilerinin “can pazarı”nın yaşandığı o kıyım döneminde gelişigüzel herhangi bir yere gitmeyeceği/gidemeyeceği açıktır. Günümüzde halen bu bölgelerde -Çorum, Dersim, Tokat bölgeleri- Pir Sultan ocağına bağlı talipler/köyler bulunduğu düşünülürse, bu bölgelere gidişin nedenleri de büyük ölçüde anlaşılır. Bu bağlamda, bu

---

Beri Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şairleri ve Nefesleri), Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1955, Sayfa 109.; Cahit Öztelli, *Pir Sıltan Abdal*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, (4. Baskı) Sayfa LIV.; Gölpınarlı, Abdülbâki – Boratav, Pertev Naili, *Pir Sıltan Abdal*, Sayfa 41.; İbrahim Aslanoğlu, *Pir Sıltan Abdallar*, Erman Yayınevi, İstanbul 1984, Sayfa 27. Alevî-Bektaşî toplumunun gelenek ve değerlerine yakından tanıklık eden biri olarak biz, bu mahlasın Sadeddin Nüzhet ve Cahit Öztelli'nin verdiği şekilde “Mehemmet” olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca bu Pir Mehemmet, İbrahim Aslanoğlu tarafından aynı mahlası kullanan başka aşıklerle karıştırılmış ve “Abdal Pir Sultan” mahlasını kullandığını söylediği bir aşığın varlığına dayanak yapılmaya çalışılmıştır. Çeşitli dönemlerde Pir Mehmet mahlasıyla söyleyen birçok Alevî-Bektaşî aşığın bulunmasına karşın, değerlendirmede bu durum dikkate alınmamıştır. Bu konuyla ilgili ayrıca “Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Deyişleri” adlı çalışmamızın “Pir Sultan Abdal’la İlgili Kimlik Tartışmaları” bölümüne bakınız.

⁴⁶ Aşık İsmail Şimşek ve bölgede yaptığımız incelemelerde Banaz köylüleriyle yaptığımız görüşmelerden.

⁴⁷ Çambulak'ın eski adı Daduhta'dır. Bkz. *Köylerimiz-1968*, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1968, Sayfa 126.

⁴⁸ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Ocakları*, Elips Kitap, İstanbul 2006, Sayfa 125.

⁴⁹ Aşık İsmail Şimşek'in aktardığı, önceki kuşaklardan intikâl eden bir söylenceye göre, bu baskı ve kıyımların her dönemde kesintisiz biçimde sürdüğü anlaşılmaktadır. Sözgelimi, yaklaşık bir tahminle 18. yüzyıl ortalarında yaşayan Pir Sultan ocağının önde gelen dedelerinden Ali Dede, zamanın Osmanlı yöneticileri tarafından Sivas'a çağrılmış ve burada ağı verilerek öldürülmüştür. Hatta yine İsmail Şimşek'in söylemine göre, bu Ali Dede'den kalan büyük lokma kazanı, ağuyla öldürülmesinden dolayı kendi aralarında “Ağu İçen'in kazanı” olarak anılmaktadır.

gidişlerin güçlü bir olasılıkla gizlenmek, izini kaybettirerek olası bir kıyımdan kurtulmak amaçlı olduğu öne sürülebilir.

Hepsinin farklı yerlere gittiği düşünülecek olursa, Pir Sultan'ın "siyaset edilme"si sonrası, Pir Sultan ocağına bağlı taliplerin Pir Sultan'ın çocuklarını, olası bir kıyımdan kurtarabilmek amacıyla bilinçli şekilde değişik bölgelere götürdüğü de bir olasılık olarak değerlendirilebilir.⁵⁰ Böylelikle gizlenmenin, saldırı ve kıyımdan daha kolaylıkla kurtulmanın mümkün olabileceği düşünülmüş olabilir. Böyle bir düşünce ve davranış, gerilimin yükseldiği, o bulanık ve baskının yoğunlaştığı ortamda kendi ölçüleri içerisinde tutarlı bir davranıştır.

Yine sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgiler arasında, bu kaç-göç, kıyım ortamında Pir Sultan ocağına mensup bazı kesimlerin, Safevilerin elindeki Horasan bölgesi dahilinde bulunan Tebriz kenti yakınlarına kadar göç ettikleri ve burada "Pir Sultan Köyü" adıyla bir köy kurdukları belirtilmektedir. Hatta bu yerleşenlerden on iki ev daha sonra Gence yakınlarında, Bağbanlar bölgesinde Pir Sultan Dağı adı verilen dağın eteğine göç ederler ve burada Pir Sultan adıyla yeni bir köy daha kurarlar.⁵¹ Bu, Pir Sultan Dağı adı verilen dağın doruğunda bir "Pir Sultan Ziyaretgahı"nın bulunduğu da yine aktarılan sözlü bilgiler arasındadır.⁵²

Bugün Pir Sultan ocağı talipleri çoğunlukla Çorum, Yozgat, Tokat, Sivas, Erzincan, Tunceli bölgelerinde bulunmaktadır.⁵³ Dikkat edilirse

---

⁵⁰ Bu şekilde bir gizlenme yöntemi başka olaylarda da görülmektedir. Sözgelimi, babasının öldürülmesi sonrası Şah İsmail Hatayı ve kardeşi İbrahim'in de, Akkoyunlu yöneticilerin olası saldırısından kurtarılabilen amacıyla babasının müritleri tarafından kaçırılarak, daha emin yerlerde gizlendiği bilinmektedir.

⁵¹ Azerbaycanlı bilimadamı Dr. Sednik Paşa Pirsultanlı bu köylüdür. Bu köyün adı Sovyetler döneminde "Hoşgülü Daş" olarak değiştirilmiştir. Pir Sultan Dağları Sednik Paşa Pirsultanlı'nın eşi ozan Sefure Pir Sultanlı'nın yazdığı bir şiirde şöyle yansımaktadır: "Durna olup dolanaydım göyünü / Dolanaydın ay Pir Sultan Dağları / Sivas ellerinde Banaz köyünü / Dolanaydım ay Pir Sultan Dağları."

⁵² Bkz. Daimi Cengiz, *Pir Sultan'ın İzinde*, Evrensel Kültür Dergisi, Sayı 173, Yıl 2006. (Bu yazı tarafımıza Daimi Cengiz tarafından özel olarak ayrıca gönderilmiştir.)

⁵³ Pir Sultan ocağından İsmail Şimşek'in verdiği listeye göre İzmit, Eskişehir, Samsun, Ordu, Ardahan, Kars yörelerinde de Pir Sultan ocağı taliplerine rastlanırsa da bunların önemli bir yekûn teşkil etmediği görülüyor. (İsmail Şimşek'le yaptığımız görüşmede verdiği bilgilerden.) Ayrıca bkz. Ali Yıldırım, *İnanç Önderi Olarak Pir Sultan Abdal*, Yol Dergisi, Sayı 16, Mart - Nisan 2002, Sayfa 15-16.;

bu yerlerin Orta Anadolu'dan doğuya doğru bir çizgi üzerinde bir bölgeyi kapsadığı görülmektedir. Osmanlı döneminde, özellikle de 16. yüzyılda bu bölgeler isyanların, aktif-pasif direniş eylemleri ve çekişmelerin yoğunlaştığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bir rastlantı mıdır? Biz, verilerden hareketle pek öyle olduğunu sanmıyoruz.

Öncelikle buralar o dönemlerde Alevi-Kızılbaş toplumunun büyük bir çoğunlukla yaşadığı,⁵⁴ Hacı Bektaş ve Erdebil dergahının etkilerinin yoğunlaştığı, bütün çabasına karşın Osmanlı yönetiminin kesin denetim altına alamadığı içten içe kaynaklı yerlerdir ve aynı zamanda Osmanlı - Safevi toprakları arasında sürekli gel-gitlerin yaşandığı geçiş bölgesidir. Bundan da anlıyoruz ki, Pir Sultan'ın bu "duyarlılığı yüksek" bölgede yaşıyor olması etkinliğini ayrıca artıran unsurlardan biri olmuştur. Bu bağlamda Pir Sultan ocağına bağlı kesimlerin bu bölgede yaşaması ve Pir Sultan ocağı mensuplarının kaç-göç dönemlerinde bu bölgede saklanması dönemin gerçekliğiyle uyum içindedir.

Yerinde yaptığımız araştırma ve incelemelerde Banaz köyünün iki kez yer değiştirdiğini tespit ettik. "Binbir bacalı Banaz" olarak anılan birinci yer, Yıldız Dağı'na çok yakındır. Burası, aynı zamanda Pir Sultan'ın doğduğu ve belli bir döneme kadar yaşadığı yer olarak rivayet edilmektedir.⁵⁵ Acaba deyişlerde geçen "Yıldız'dır yaylası" söyleminin bu yakınlıkla bir ilgisi olabilir mi? Yıldız Dağı'nın, Banaz köyünün bu ilk yerleşim yerine yakın olmasından dolayı aynı zamanda yayla/yaylak olarak kullanılması bir olasılık olarak düşünülebilir. Hatta söylencelerde geçen, Pir Sultan Abdal'ın -ya da o zaman ki adıyla Haydar'ın- aşıkliğe başlamadan önce Yıldız Dağı eteklerinde, çayırılık çimenlik bir yerde uykuya dalması, burada pir dolusu içmesi motifi de bunun kanıtlarından biri sayılabilir.

İkinci yer ise, bugünkü Banaz yolunun üzerinde bir yerdir. Burası köye birkaç km. uzaklıktadır ve köyün alt tarafında, Sivas yönünden gelirken/giderken yolun üst tarafına düşmektedir.⁵⁶ Elde ettiğimiz

---

Gloria L. Clarke, *Alevilikte Ocak, Liderlik/Otorite ve Dede Kavramları*, www.alewiten.com.

⁵⁴ Öyle ki, bu neredeyse yüzde seksenlere varan bir çoğunluktur.

⁵⁵ 2005 yılı Temmuz ayında Banaz'da köylülerle yaptığımız görüşmelerden. Ayrıca bkz. Kutlu Özen, *Sivas Efsaneleri*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 2001, Sayfa 304.

⁵⁶ Araştırma amaçlı yöreye yaptığımız gezi sırasında bu yerleri doğrudan görme, inceleme ve resimlerle tespit etme olanağına sahip olduk.

bilgilerden, Banaz köyünün şu anda yerleşik olduğu yerin ise üçüncü yer olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷ Banaz'ın bugünkü -son- yerleşim yerinin arkası, doğrudan ormanlık dağ ve tepelere yaslanmaktadır. Buranın yanı yöresi dereler ve derin vadilerle çevrilidir. Bu dağ ve tepelerde koyak ve mağaralar bulunmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki, burası baskın ve kıyımlar sırasında kaçmaya, göçmeye, saklanmaya, sığınmaya ve direnmeye elverişli bir bölgedir.

Bu yer değiştirmelerin dönemin kesintisiz süren baskı, kıyım ve sürgünleriyle doğrudan bir ilintisi var mıdır? Üzerinde durmakta yarar görüyoruz. Gözlem ve incelemelerimizden çıkardığımız kadarıyla açık söylemek gerekirse, biz dönemin koşullarıyla doğrudan ilgili olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bir köyün durup dururken gelişigüzel yer değiştirmeyeceği, yer değiştirirken belli koşulları gözeteceği ya da belli sıkıntı ve zorunluluklar sonucu yer değiştireceği açıktır.

Bugün için bu zorunluluk ve kıstasları kesin boyutlarıyla belirlemek olanaklı olmasa da, en azından baskı unsuru, çatışma ve kıyımların bunda büyük ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Çünkü o dönemlerde Alevi-Kızılbaş toplumunun, Osmanlı görevlilerinin baskın, kıyım ve talanlarından kurtulabilmek amacıyla çoğunlukla ulaşımın, izleme ve denetimin kolay olmadığı, yolun izin bulunmadığı, gözden irak kuytulara, derin boğazlara, korunaklı ve sarp yerlere, ormanlık, dağlık, yamaçlık bölgelere yerleştiği bilinmektedir. İşin ilginç yanı, Banaz örneğinde de görüldüğü üzere bu yerleşim birimlerinin genellikle çevreyi gözlemeye, gizlenme ve savunmaya büyük ölçüde elverişli yerler olduğu göze çarpmaktadır.⁵⁸ Banaz'ın yerleşiminde de dönemin önemli bir gerçekliği olan bu unsurları göz önünde bulundurmakta sanırım yarar var. Bir de o dönemlerde isyanların, yoğun yaşandığı Tokat-Sivas arası geçiş bölgesi olan bu bölgelerin, Alevi-Kızılbaş inanç önderleri ve isyancıların at oynağı bir bölge olduğu da gözden irak tutulmamalıdır.

Bugün Pir Sultan ocağının merkezi, Sivas-Yıldızeli ilçesinin Banaz köyüdür. Yerel bilgilere göre buradaki kol Seyyit Ali Sultan üzerinden

---

⁵⁷ Banazlı Aşık İbrahim Bulut ve gezimizde bize eşlik eden yine Banazlı Hüseyin Kılıç'ın bize verdiği bilgiler ve ayrıca köylerinde görüşme yaptığımız Banazlıların bize aktarımlarından.

⁵⁸ Bu arada yeri gelmişken Ankara'ya bağlı bir Alevi köyü olan doğduğum köyün ve Anadolu'nun değişik yörelerinde gördüğümüz birçok Alevi köyünün de böyle bir yerleşime sahip olduğunu belirtmekte yarar var.

yürümektedir.⁵⁹ Dersim bölgesindeki Pülümür-Hacılı köyünde⁶⁰ bulunan Pir Sultan ocağı ise Er Gaip,⁶¹ Tokat ilinin Almus ilçesi Çambulak köyünde bulunan Pir Sultan ocağı da bu köyde türbesi bulunan Pir Mehmet üzerinden yürümektedir.⁶² Hatta sözlü kaynaklarca Pir Sultan Abdal'ın Hacılı'da⁶³ sürgünlük ya da Osmanlı yöneticilerinin deyimiyle "kaçgunluk" döneminde yedi yıl süren bir sürgünlük yaşantısının bulunduğu -buna daha doğru bir deyişle gizlendiği de denilebilir- belirtilmektedir.⁶⁴

⁵⁹ Seyyit Ali Sultan'ın mezarı, Banaz'ın üst tarafındaki çamlık, kayalık bir tepe olan Ziyaret Tepesi'nin tam doruğunda bulunmaktadır. Burası Yıldız Dağı'nı tam karşıdan gören, Banaz'ın kuzey-batısındaki Tokat bölgesine açılan dağların ve boğazların, Banaz'ın önünden Sivas yönüne uzanan geniş engebeli arazilerin, yine Banaz'ın doğu tarafındaki derelik, tepelik bölgelerin doğrudan gözlenip izlenebildiği bölgeye hakim bir tepedir. Yerinde bizzat incelediğimiz bu mezara köylüler, "Seyyit Ali Sultan'ın yatırı" demektedirler. Gerçekten bir yatır ya da makam olup olmadığını tespit edemedik. Geçmişte buranın her yıl genellikle mayıs ayında -Hıdırellez'de- ziyaret edilen ve kurban kesilen bir ziyaret yeri olduğu da köylülerce belirtilmektedir. (Banazlı Aşık/Zakir İbrahim Bulut ve Hüseyin Kılıç'tan naklen.)

⁶⁰ Araştırmacı Daimi Cengiz tarafından, Dersim bölgesinde bulunan Pir Sultan ocağı mensuplarının bir kesiminin Pülümür – Erzincan sınırındaki Sırmas köyünde yerleşik olduğu belirtilmektedir. Bkz. Daimi Cengiz, *agv*.

⁶¹ Araştırma ve incelemelerimiz sırasında, Banaz köyünde bulunan Pir Sultan ocağı mensuplarının günümüzde Er Gaip kolu-Pir Sultan ocağı mensuplarıyla çok fazla ilişkilerinin olmadığı, hatta konuyla ilgili bilgilerinin de çok sınırlı -o da yalnızca duyum düzeyinde- olduğu görülmüştür.

⁶² Aşık/Zakir İsmail Şimşek'ten derlediğimiz söylencelerde, belli bir sürgünlük döneminden sonra Pir Mehmet'in de Banaz'a geldiği, hatta "Pir Mehemed'im n'eyleyim / Ahirde bunu söyleyim / Banaz'ı hoş vatan eyleyim..." şeklinde bir deyiş söylediği, fakat koşulların uygun olmaması nedeniyle tekrar Tokat yöresine gittiği belirtilmektedir.

⁶³ 16. yüzyılda Dulkadirli'ye bağlı Bozok'ta yerleşik Ağçalı oymağına bağlı en büyük obalardan birinin adı Hacılı'dır. Bkz. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu...*, Sayfa 72, 178, 180. Bu obanın bir bölümü Şah İsmail döneminde Safevi bölgesine geçmiştir. Kesin olmamakla birlikte bu yer adının bu obayla bir ilintisi olabilir. Bilindiği gibi Anadolu'da, aşiret, oymak, oba ve bunların "beğ"lerinin adlarının yerleşikliğe geçildiğinde büyük ölçüde yer adlarına dönüştüğü -oluşan yerleşim birimlerin bu toplulukların ya da "beğ"lerin adlarıyla anıldığı- bilinmektedir. Bu bakımdan obanın Rum/Sivas eyaletinde yerleşik olması Pir Sultan ilişkisi açısından ayrıca değerlendirilebilir.

⁶⁴ Bkz. Ali Yıldırım, *a.g.y.*, Yol Dergisi, Sayı 16, Sayfa 15.; *İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri*, Sayfa 949. Pir Sultan'ın izlendiği dönemlerde değişik bölgelere geçtiği, değişik çevrelerle görüşmeler yaptığı, bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde deyişlerinden de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu söylence diğer verilerle de

Yine Hacılı köyünde Pir Sultan ocağı mensuplarının sahipliğini yaptıkları bir “Pir Sultan Evi” bulunmaktadır. Aktarılan bilgilere göre bu evin sahipleri kendilerini “Pir Sultanlılar Ocağı”na mensup “Pir” saymaktadırlar.⁶⁵ Bununla birlikte bu konularla ilgili daha kapsamlı değerlendirmeler için çok daha fazla belge ve bilgiye gereksinim olduğu açıktır.⁶⁶

Araştırmalarımız sırasında gözümüze çarpan ilginç bir olgu da, Pir Sultan soyundan gelenlerce yürütüldüğü söylenen bu ocakların, kendi aralarında herhangi bir ilişkilerinin bulunmayışıdır. Hatta Banaz köyündeki Pir Sultan Ocağı mensuplarının, -yukarıda da değindiğimiz gibi- Er Gaip üzerinden yürüyen Pir Sultan Ocağı mensuplarından neredeyse hiç haberleri yoktur.⁶⁷ Pir Mehmed üzerinden yürüyen Pir Sultan Ocağı’yla ilgili bilgileri ise bir hayli yüzeyseldir.⁶⁸ Merkez konumda olması dolayısıyla bu kolların ayrıntılı olmasa da Banaz’daki ocaktan haberleri vardır. Bu ilişki yokluğu ve bilgisizlik, sürgünler, saklanmalar, kaçgöç ve izini belirsiz etmeler gibi aktardığımız tarihsel sürecin ortaya çıkardığı sorun ve kopukluktan kaynaklanmış olabileceği gibi, şu an için kesin belirleyemediğimiz başka nedenlerden de kaynaklanabilir.

örtüşmektedir

⁶⁵ Bkz. Daimi Cengiz, *agy*.

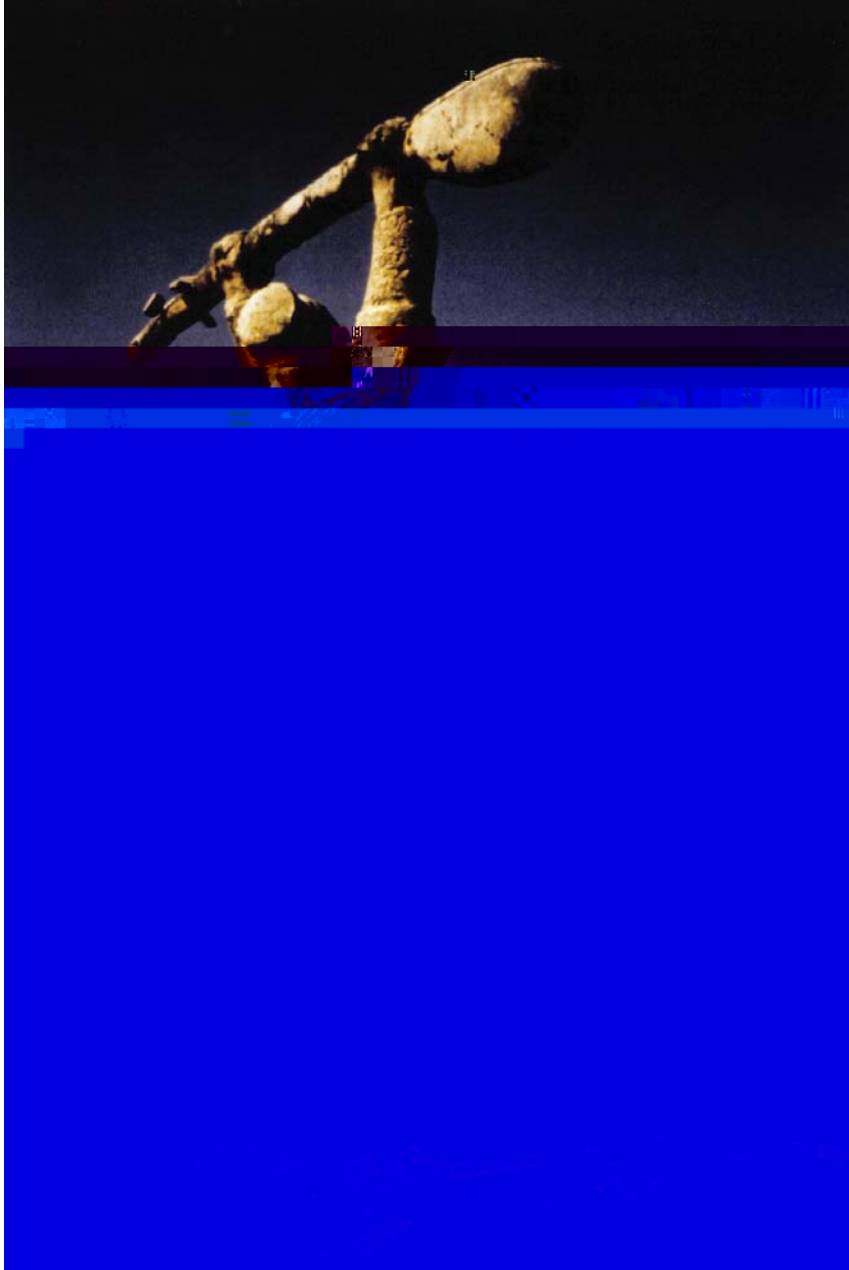
⁶⁶ Burada açıkça vurgulamak gerekirse, Alevi tarihi ve kültürünün ağırlıklı sözlü geleneğe dayanıyor olmasının, bu konuda da bir sorun olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

⁶⁷ Bu durum Ali Yaman tarafından da tespit edilmiştir. Bkz. Ali Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Sayfa 124.

⁶⁸ Banazlı Aşık İsmail Şimşek ile yaptığımız görüşmelerden.

Resimler

Resim: 1

Ziyaret Tepesinin tam doruğunda bulunan Seyyit Ali Sultan Türbesi.

Resim: 4

Seyyit Ali Sultan Yatırı.

Resim: 5

Ziyaret Tepesinin başında Pir Sultan deyişleri söyleyen Banazlı Aşık İbrahim Bulut ve ötelere Yıldız Dağının görünümü.